

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 06.02.2022
Published /Yayınlanma 31.05.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Baykara, M. (2022). 102 sayılı ILO sözleşmesi ile sağlanan yardımların Türk sosyal güvenlik sistemine etkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(83), 1025-1031.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3044>

Mehmet BAYKARA

<https://orcid.org/0000-0001-7766-6677>

9 Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İzmir / TÜRKİYE

Issue/Sayı: 83

Volume/Cilt: 9

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

102 SAYILI ILO SÖZLEŞMESİ İLE SAĞLANAN YARDIMLARIN TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF THE AIDS PROVIDED BY THE ILO CONVENTIONS NO:102 ON THE TURKISH SOCIAL SECURITY SYSTEM

ÖZET

Çalışmada 102 Sayılı ILO sözleşmesiyle sağlanan yardımlar incelenerek bu yardımların sosyal güvenlik mevzuatına yansımaları ve sosyal güvenlik sistemine etkisi değerlendirilecektir. Sözleşmede; gelişmekte olan ve ekonomik yeterliliği bulunmayan ülkelerin 102 sayılı sözleşmeyi onaylamaları için bazı istisnalar getirilmiş, sözleşmede belirtilen yardımların tümünün kabul edilmesine gerek olmadığı ve bazılarının da belli şartlarda kabul edilebileceği şeklinde kolaylaştırıcı muafiyetler getirilmiştir. İçerdiği şartlar üye ülkelere zorunluluk getirmekle birlikte 102 sayılı Sözleşmenin adında da yer aldığı gibi hükümler asgari normlar olarak değerlendirilmesi gerekirken, bazı ülke mevzuatlarında azami sağlanan haklar olarak uygulandığı da görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, ILO, Sözleşmeler, Sosyal Riskler ve Faydalar

ABSTRACT

In the study, the reflections of the ILO conventions on the social security legislation will be discussed and evaluated in terms of their impact on the social security system. In convention; A flexible method has been followed for developing and poor countries to accept the contract, and exemptions have been introduced that some insurance branches may be accepted later or benefit from temporary exceptions for some provisions related to insurance branches. While the provisions it contains impose obligations on the member states, as in the name of the Convention No. 102, the provisions should be considered as minimum norms, but it is seen that they are applied as the maximum rights provided in the country's legislation.

Keywords: Social Security, ILO, Conventions, Social Risks and Benefits.

1. GİRİŞ

102 sayılı ILO sözleşmesi 28 Haziran 1952 yılında Cenevre'de Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Genel Konferansı tarafından kabul edilmiş olup, Türkiye' de 29 Ocak1975 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye' de yürürlüğe giren 102 sayılı sözleşmede sosyal güvenlik yardımları olarak dokuz unsur yer almaktadır (Özdemir ve Karabayır, 2019:93). 102 sayılı sözleşme sosyal güvenlik hayatına yönelik en kapsayıcı ve etkili sözleşmelerin başında gelmektedir.

102 sayılı sayılı ILO Sözleşmesi, bağlayıcı hükümleriyle birlikte sosyal güvenliğin temel unsuru olarak kabul edilen dokuz sosyal sigorta kolunu tek bir belgede toplayarak sosyal güvenlik hukukunu uluslararası hukukun ayrı bir kolu haline getiren uluslararası bir referans aracı olmuştur (Selvi,2012:4). İçerdiği hükümler üye ülkelere zorunluluk getirmekle birlikte sözleşmenin adında da yer aldığı gibi hükümler asgari normlar olarak değerlendirilmesi gerekirken ülke mevzuatında azami

sağlanan haklar olarak uygulanmaktadır. Türkiye'nin sosyal güvenlik mevzuatını incelediğimizde 102 sayılı Sözleşmede belirtilen yardımların daha ötesinde bir kapsayıcılığın olmadığı görülmektedir.

2. 102 SAYILI SÖZLEŞMEYE GÖRE SAĞLANAN YARDIMLAR

102 sayılı sözleşmeye göre üye ülkeler tarafından sağlanması hedeflenen dokuz sosyal yardım bulunmaktadır. Üye ülkelerin bu yardımların hepsini sağlama zorunluluğu olmasa da Çalışmada görüleceği üzere bu yardımlar çalışma hayatı açısından hayati temel haklardır ve Türkiye'de aile yardımları hariç diğer yardımlar ülke mevzuatında yer almaktadır. 102 sayılı sözleşmede yer alan yardımlar sırasıyla incelenerek yardımların ülke mevzuatında yer alma şekli, kapsamı ve uygulamada görülen eksiklikler açısından değerlendirilecektir.

2.1. Sağlık Yardımları

Sözleşmede dokuz yardımdan ilki sağlık yardımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşmenin sağlık yardımlarını kapsayan bu kısmını kabul eden üye ülke hastalık durumu, analık hali ve doğum sonucu oluşan tedavi yardımlarını sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. Sözleşmede sağlık yardımları ile ilgili yapılacak yardımlar açıkça yer almaktadır. Hastalık durumunda oluşacak ayakta veya yatarak tedavi giderleri, tedavi için sağlanması gereken ilaçlar olarak belirtilmiştir. Ayrıca doğum ve gebelik durumundaki benzer sağlık yardımları da kapsam altına alınmıştır.

Ülke mevzuatında sağlık yardımları, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 60. maddesi ile 78. maddesi arası düzenlemeleri içermektedir. İlgili maddelerde sağlık hizmetinden yararlananlar, finansmanı sağlanan sağlık hizmetleri ve süreleri, Kurumca sağlanmayacak sağlık hizmetleri, sağlık hizmetlerinden yararlanma şartları, katılım payı alınması gibi hükümler içermektedir. 102 sayılı sözleşmenin sağlık yardımları bölümünde yer alan hükümlerin ayrıntılı olarak 5510 sayılı kanunda da yer aldığı görülmektedir.

Sağlık yardımlarının çalışma hayatındaki önemi, dünya çapında karşımıza çıkan pandemi ile daha çok anlaşılmıştır. COVID-19 sağlık krizi, hastalık hâlinde sağlık yardımı haklarına erişim konusundaki önemli kapsam eksikliklerini ortaya çıkarmıştır. Özellikle de çeşitli istihdam biçimlerinde ve serbest çalışan biçiminde çalışanlar olmak üzere pek çok işçi, topluca finanse edilen hastalık yardımlarının kapsamında bulunmamakta veya bu yardımlardan yeteri kadar yararlanamamaktadır (ILO,2020:2). Toplumsal salgın sonrası ülkelerin sağlık yardımları konusunda yeterli şekilde kapsayıcı ve etkili olmadıkları ortaya çıkmış toplumun her bireyin sağlık yardımlarından yararlanması gerektiği anlaşılmıştır. Sözleşmenin bu maddesinin üye her ülke tarafından kabulünün zorunlu olması ve toplumun kapsayıcılığı konusunda katı zorunluluklar getirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de sağlık yardımlarının kapsamlı bir şekilde sunulsa da bu haklardan eşit şekilde yararlanıldığı söylenememektedir. Ücretli bir işyerinde çalışmayan veya kayıt dışı çalışan kişiler gelir testine tabi tutulmakta ve belli bir ücret karşılığında sağlık yardımlarından yararlanmaktadır. Bu kişilerin özel sağlık hastanelerine gitmesi ise belli şartlarda mümkün olmaktadır.

2.2. Hastalık Ödenekleri

102 sayılı Sözleşmenin üçüncü bölümü hastalık ödenekleri ile ilgili olup ücretli olarak çalışanların hastalıktan dolayı kazançlarının durması durumunda bu çalışanlara geçici ödenek verileceği belirtilmiştir. Ancak hastalıktan kaynaklanan gelir kaybı olduğunda ilk 3 gün için ödenek verilmeyebilecektir.

Hastalık ödenekleri ülke mevzuatında geçici iş göremezlik geliri olarak ifade edilmektedir. 5510 sayılı Kanun'da hastalık ödenekleri "Geçici İş Göremezlik Ödeneği" adı altında Kanununun 18. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili maddede belirtilen gelirin bağlanabilmesi için rahatsızlığın doktor raporuyla tespit edildiği tarihten önceki bir yıl içinde toplam 90 gün kısa vadeli sigorta priminin işveren tarafından işçi adına ödenmesi gerekmektedir. Yapılacak ödeme geçici iş göremezliğin üçüncü gününden itibaren başlamaktadır. Sözleşmede yer alan ödeneğin gelir kaybından üç gün sonra verileceği hükmü 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kanununda da aynen yer aldığı görülmektedir.

Hastalık yardımları, sosyal sağlık güvencesinin bir bütünüdür. Hastalık yardımları, hastalık durumunda güvenliği sağlar. Bu özelliğiyle, hem kamu sağlığı ve yoksulluğun önlenmesine, hem de sağlık ve sosyal güvenlik, insan haklarının gerçekleştirilmesine destek olmaktadır. Hastalık yardımlarının etkili olması için, herkesi kapsaması gerekmektedir (ILO, 2020:1). Türkiye' de

hastalık yardımlarından yararlanmak için sigortalı olarak çalışmak gerekmektedir. Sigortalı çalışanın hastalanıp çalışabilir durumda olmaması durumunda gelirin belli oranında geçici iş göremezlik ödeneği sağlanmaktadır. Hastalık yardımlarının önemi pandemi ile daha net anlaşılmıştır. Hastalık yardımının sağlanmaması durumunda kişi gelir kaybına uğramamak için hastalığını gizleyebilecek bu da toplumsal sağlık riskleriyle büyük sorunlara sebep olabilecektir.

2.3. İşsizlik Yardımları

ILO'ya göre, belirli bir gün ya da hafta zarfında, belirli bir yaş kümesinin üzerinde bulunan, geçici ve belirsiz bir süreyle gelir getirici bir iş yapmayanlar, bir işe sahip olamayan ve ücretli iş arayan çalışmaya elverişli olan kişiler işsiz sayılmaktadır (Ersel,1999:150). İşsizlik genel bir sorun olsa da ILO tarafından işsizlik ile ilgili düzenli yayınlanan raporlarda işsizlikten en çok etkilenen gruplar arasında gençlerin olduğu görülmektedir. COVID-19 krizi gençlerin kaliteli eğitime ya da insana yakışır işlere erişimini güçleştirmiş, genç işsizliği sorununu daha da derinleştirmiştir. ILO tarafından yürütülen çalışmalar, her 6 genç çalışandan 1'inin COVID-19 nedeniyle çalışmayı bıraktığı göstermektedir (ILO,2020).

102 sayılı sözleşmelerin dördüncü bölümü işsizlik yardımları ile ilgili olup, çalışmaya hazır bulunan kimsenin uygun bir iş bulma imkânsızlığı sebebiyle kazancın durması hâli olarak tanımlanmıştır. İşten kendi rızası dışında çıkarılan işçi belli şartları taşıması halinde belli sürelerde işsizlik yardımlarına hak kazanacaktır. Türk mevzuat sisteminde ilgili hüküm 4447 sayılı İşsizlik Kanununda yer almıştır. İlgili Kanunda, kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalarak, iş sözleşmesinin bitmesinden önceki son 120 gün sigorta primi bulunan ve hizmet sözleşmesinin sonlanmasından önceki son üç yıl içinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olmak kaydıyla İŞKUR'a başvurarak işsizlik yardımından yararlanılacağı belirtilmiştir. Türkiye açısından işsizlik yardımlarından faydalanmasında en önemli sorun ülkede görülen yüksek oranda kayıt dışılıktır. Çalışanların önemli bir kısmının günleri tam olarak bildirilmemekte ve işten çıkarıldığı zaman ya işsizlik yardımına hak kazanamamakta ya da günleri eksik bildirildiği için çalışanlar hak ettiği şekilde yardımlardan faydalanamamaktadır.

2.4. İhtiyarlık Yardımları

İhtiyarlık yardımlarını kapsayan beşinci bölüm 102 sayılı sözleşmenin 25. maddesi ile 30.maddesi arasında yer alan hükümleri içermektedir. Yaşlılık yardımı sağlanacak durum, mevzuatla belirtilen bir yaşın üstündeki ihtiyarlık hali olarak belirtilmiştir. Her ne kadar Sözleşmede yaşlılık yardımı için gereken yaş haddinin 65'ten yukarı olmaması gerektiği belirtilse de ülkede yaşlıların sağlık ve çalışma durumları dikkate alınarak daha yüksek bir yaş haddi de tespit olunabileceği istisnası getirilmiştir.

Üye ülkelere yaşlılık yardımı sağlarken bazı sınırlamalar getirebilme hakkı tanınmıştır. Yardıma hak kazanan kişinin mevzuatla belirtilen ücretli işlerde çalışması, hak sahibinin kazancının mevzuatla belirtilen bir haddi aşması veya diğer geçim kaynaklarının ya da bunların toplamının mevzuatla belirtilen bir tutarı geçmesi halinde ise yaşlılık yardımları daha düşük tutarda verilebilecek ya da yardımlar kesilebilecektir. Sözleşmenin 29. maddesinde 30 yıllık prim ödeme gün sayısını tamamlayan kişilerin yaşlılık aylığından yararlanacağı belirtilmiştir. Sözleşme de kısmi emeklilik ile ilgili de hükümler bulunmaktadır. Bunun için gerekli olan sigortalılık süresi 15 yıl olarak belirtilmiştir.

Yaşlılık sigortasından sağlanan haklar ve yararlanma şartları ile ilgili hükümler 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kanununun 28. maddesi ve 31. maddesi arasında yer almaktadır. İlgili maddelerde yaşlılık yardımından yararlanmak için gereken yaş haddi çalışanlar için Sözleşme de belirtilen yaş haddi olan 65 yaşına kademeli olarak çıkarılmıştır. Ayrıca önceki kanunlarda daha az süre ile belirlenen prim ödeme gün sayısı da yine sözleşmede belirtilen süre olan 20 yıl yani 7.200 gün süreye çıkartılmıştır.

102 sayılı Sözleşmede çalışanların tekrar ücretli işlerde çalışması durumunda yaşlılık aylığının kesilebileceği belirtilmiştir. Bu hüküm daha önceki ilgili kanun olan 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunda da bulunmamaktadır. Bu Kanuna tabi emekli olan sigortalılar emekli olduktan sonra başka bir işte ücretli olarak çalışmaları hâlinde yaşlılık aylığı devam etmekteydi. Ancak daha önce prim ödeme gün kazancı 506 sayılı Kanuna göre yapılmayan sigortalılar 5510 sayılı Kanuna göre emekli olduktan sonra tekrar ücretli olarak bir işyerinde çalışmaları durumunda emekli aylığı kesilecektir. İlgili Kanun 2008 yılında yürürlüğe girdiği için bu Kanuna göre yaşlılık aylığı alan henüz bulunmamaktadır. Ancak en erken 2028 yılından itibaren bu Kanuna göre emekli olan sigortalılar olacaktır. Bu şartın Türk çalışma hayatında uygulanması çok zordur. 5510 sayılı Kanunla zaten emekli aylığı hesaplama oranları değişmiş ve yaşlılık aylıklarında önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Yaşlılık aylığı yetmediği için çalışmak zorunda kalan kişilerin ücretli olarak çalışmaları durumunda aylığın

kesilmesi bu kişileri çok zor durumda bırakacaktır. 5510 sayılı kanuna göre emekli aylığı almaya başlanıldığında yanlışlığın görülüp kısa süre içinde ilgili maddenin kanundan çıkarılacağı öngörülmektedir.

2.5. İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları

Sözleşmenin altıncı bölümünde kişinin iş kazası veya meslek hastalığı geçirmesi durumunda yapılacak yardımlar düzenlenmiş ve üye ülkeler tarafından sözleşmede belirtilen yardımların yapılmasının teminat altına alınması gerektiği belirtilmiştir.

102 sayılı sözleşmede üye ülkenin iş kazası ve meslek hastalığına yakalanan çalışanların haklarının mevzuatla teminat alması hükmü sosyal güvenlik açısından ülke mevzuatında 5510 sayılı Kanun ile düzenlenmiştir. 5510 sayılı Kanunda iş kazası ve meslek hastalığıyla ilgili genel hükümler kanunun 13. ve 14. maddesinde yer almaktadır. İlgili maddelerde Sözleşmede belirtilen hususlara benzer olarak iş kazası ve meslek hastalığı geçirildiği durumda sağlanan sağlık yardımları belirtilmiştir. Hastalık yardımlarından farklı olarak iş kazası ve meslek hastalığı sonucu bağlanan yardımlar gelir kaybının olduğu ilk günden itibaren bağlanmaktadır.

2.6. Aile Yardımları

Sosyal güvenlik stratejileri açısından aile kavramı günümüzde önemli bir değişim içinde bulunmaktadır. Toplumdaki boşanma sayılarının artması, tek çocuklu ailelerin çoğalması, geniş aile kavramından çekirdek aileye doğru yaşanan değişim ve bununla eş değer olarak artan yeni yardım türleri, sosyal güvenlik harcamalarının kapsamının değişmesine neden olan önemli demografik gelişmelerdir (Steck,2009:14). Geniş aile yapısında aile bireylerinden herhangi birisinin sosyal sıkıntılarının olması veya gelir kaybı yaşaması durumunda nakdi ve aynı yardımlar yapılarak çözüm aranmaktaydı. Türkiye açısından erzak ürünlerinin köyden getirilmesi, aile büyüklerinin evinde oturularak kira verilmemesi ve nakdi destek sağlanması gibi durumlar geniş aile yapısında destek olarak verilmekte ve devlet tarafından yardımlar ikinci planda görülmekteydi. Ancak günümüzde geniş aile kavramının yerini anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile kavramı almış, ekonomik sıkıntı çekilen veya işsiz kalan dönemlerde devlet tarafından sağlanan aile yardımlarına ihtiyaç giderek çoğalmaktadır.

Yukarıda belirtilen durumun tersi olarak genç nüfusun azalması sonucu gençler tarafından yaşlılara destek sağlanması da zorlaşmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle meydana gelen demografik değişim, gelişmiş devletlerde doğum oranlarının azalmasına ve yaşı ilerlemiş nüfusun toplum içerisindeki oranının artmasına sebebiyet vermiştir. Yaşı ilerleyen kişilerin ülkeye ekonomik katkısı azalmaktadır. Bu olumsuz sürecin değiştirilmesi ve genç bir nüfusun sağlanması amacıyla çalışmakta olan kadınların çocuk sahibi olmaları teşvik edilmektedir. Bu amaçlarla da ailelere çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Bununla birlikte, gelir dağılımlarındaki adaletin sağlanması ve yoksulluğun önüne geçilmesi amacıyla aile yardımları hayata geçirilmektedir (Şentürk,2015:103).

Aile yardımları ile ilgili hususlar 102 sayılı sözleşmenin 39 ve 45. maddeleri arasında yer almaktadır. Sözleşmenin bu bölümünü onaylayan üye ülke, yardımları hak eden kişilere sözleşmede belirtilen şekilde aile yardımlarını güvence altına alacağı belirtilmiştir. Sağlanacak yardımların aynı ve nakdi şeklinde olması gerekmektedir.

Türkiye’de 102 sayılı sözleşmede belirtilen diğer yardımlar gibi resmi olarak kabul edilen genel bir aile yardımı bulunmamaktadır Ancak bazı kamu kurumları aracılığı ile düşük gelirli ailelere ve çalışan bireylere çeşitli kanuni düzenlemeler ile devlet tarafından yardım edilmektedir (Karabayır,2019:76). Türkiye’de 102 sayılı sözleşme gereğince aile yardımı olarak ifade edilen yardımlar ailelerin faturalarının bir kısmının karşılanması, gıda ve giyecek yardımları şeklinde olmaktadır. Ek olarak ailelere sosyal konut sahibi olabilme yardımı, yakacak yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara yönelik nakdi destek yardımları, muhtaç asker ailelerine yönelik yardım programı, öksüz ve yetim yardımı ile doğum yardımı da sağlanmaktadır (Çelik,2019:58). Türkiye’de aile yardımları yerel yönetimler tarafından ve Aile sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde sosyal yardımlar adı altında ödenmektedir. Ancak diğer yardımlar gibi belli kriterleri karşılayan kişilere şu yardımlar yapılır diye bir yasal zorunluluk bulunmamaktadır. Türkiye’de aile yardımlarının 102 sayılı sözleşmede belirtilen diğer yardımları gibi standart sosyal güvenlik kapsamına dahil edilebilmesi gerekmektedir.

2.7. Analık Yardımları

Analık yardımları ile ilgili düzenlemeler 102 sayılı sözleşmenin sekizinci bölümünde düzenlenmiştir. Sözleşmenin ilgili bölümünü kabul eden üye ülke, doğum öncesi ve doğum sonrası gebelikten kaynaklanan kazancın kaybolması nedeniyle gelir kaybına maruz kalan kişilere analık yardımı yapılmasını teminat altına alacağı belirtilmiştir. Hamilelik, doğum ve doğum sonrası yapılacak yardımlar hekim tedavileri ile gereken hallerde bir hastaneye yatırma olarak sayılmıştır. Bunların dışında yapılacak tedaviler analık yardımı yapılan kadının çalışma gücünü ve ihtiyaçlarını korumayı ve artırmayı da amaçlamalıdır.

Sözleşmeyi onaylayan ülkenin kurumlarının analık yardımlarının kullanılmasını, uygun görülebilecek her türlü araçlarla teşvik etmekle yükümlü oldukları belirtilmiştir. Düzenli ödemelerin tutarları vaka süresince değişebilmektedir. Ancak ortalama yardım miktarının mevzuata uygun olması gerekmektedir.

102 sayılı sözleşmenin 49 ve 50. maddelerinde belirtilen yardımlar, yardımı gerektiren analık halinden kaynaklanan rahatsızlık süresince sağlanmaktadır. Düzenli ödemeler doğum öncesi ve doğum sonrası toplam 12 hafta olarak sınırlandırılmaktadır. Ancak işe başlama süresinin uzaması durumunda düzenli ödemelerin süresinin 12 haftadan daha kısa olamayacağı belirtilmiştir.

2.8. Maluliyet Yardımları

Malullük, kişinin çalışma yeteneğinin kısmen ya da tümüyle kayba uğramasına sebep olan bir durumdur (Güzel, Okur ve Caniklioğlu,2016:501). Maluliyet yardımları 102 sayılı sözleşmenin dokuzuncu bölümünde düzenlenmiştir. Sözleşmeye göre kişinin mesleki bir beceriyi yerine getirme gücünü mevzuatla belirtilen derece kaybetmesi durumunda kişinin gelir kaybının maluliyet yardımıyla telafi edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Maluliyet yardımı alınabilmesi için belli şartlar getirilmiştir. Kişinin maluliyet yardımından faydalanabilmesi için en az 15 yıllık prim ödeme süresinin olması gerekmektedir. Ayrıca 1080 gün prim ödeme süresini tamamlayan kişilerde bu yardımlardan faydalanabilecektir. Bu sürenin kayıt dışılığın Türkiye gibi yüksek olduğu ülkelerde karşılanması oldukça zordur.

Türkiye’ de malullük yardımı ile ilgili düzenlemeler 5510 sayılı Kanunun dördüncü bölümünde yer almaktadır. Başkasının adına veya kendi adına çalışan sigortalıların çeşitli nedenlerle çalışma yeteneğini ya da meslekte kazanma gücünün en az %60’ını, kamu çalışanı memur olarak ifade edilen sigortalılar için çalışma gücünün en az %60’ını ya da işini yapamayacak şekilde olması, bu durumun yetkili hastane veya sağlık kurulları tarafınca hazırlanan raporlarla belirlenenler malul sayılmaktadır. Çalışma gücü kaybının fiziksel yada ruhsal nedenlerle eskisine oranla düşük gelir sağlanmasıdır. Meslekte kazanma gücü kaybı ise, mesleğinin veya işin yapılabilmesi için gerekli olan becerinin kaybedilmesidir (Tuncay ve Emekçi,2012:362). Sigortalının bu haktan yararlanabilmesi için sigortalı olarak işe başlamadan önce rahatsızlığının olmaması gerekmektedir. Yoksa bu yardımlardan yararlanamamaktadır. Türkiye’ de sosyal güvenlik mevzuatında maluliyet yardımları için gerekli olan şartlar ile 102 sayılı sözleşme belirtilen şartlar farklılık göstermektedir. 102 sayılı sözleşmede istenilen 15 yıllık sigorta süresi Türkiye’ de 10 yıl olarak belirlenmiştir. Kişinin ödemesi gereken prim ödeme gün sayısı 102 sayılı sözleşmede 1080 gün olarak belirtilmişken ülke mevzuatında bu haktan yararlanılması için gereken süre 1800 gün olarak ifade edilmiştir.

Türkiye’nin çalışma şartları dikkate alındığında kayıt dışı istihdamın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Çalışan kişilerin sigorta girişi olmakla birlikte yeterli derecede prim ödeme gün sayısı bulunmamaktadır. Çalışma şartları dikkate alınarak maluliyet yardımından yararlanma koşullarından olan prim ödeme gün sayısının 5510 sayılı kanunda belirtilen şekilde 1800 gün değil, 102 sayılı sözleşmede belirtilen 1080 gün olarak uygulanması daha uygun olacaktır.

2.9. Ölüm Yardımları

Çalışanın ölümü halinde hak sahiplerine yapılan ödemeleri içermektedir. 102 sayılı sözleşmeye göre ölüm yardımının yapılabilmesi için sigortalı eşin ölmesi ve aile bireylerinin gelir düzeyinin kaybolması gerekmektedir. Sözleşmeyi onaylayan ülkeye eşi ölen kişinin yardıma hak kazanabilmesi için gelirin olup olmadığına bakılma yetkisi verilmiştir. Ayrıca ölüm yardımına hak kazanan kişinin gelir elde edecek herhangi bir işte çalışması durumunda veya mevzuatta belirtilen belli bir gelir seviyesini aşması durumunda yardımların belli bir oranda azaltacağı ya da durdurulabileceği istisnaları tanınmıştır. Yine sözleşmenin bu bölümünde dul kalan eşin ölüm yardımından yararlanabilmesi için

belli bir süre evli kalması şartı aramaktadır. Kişi tekrar evlendiğinde de ölüm yardımı kesilebilecektir. Üye ülkeye, yeterli geliri olmasa dahi çocuğu olmayan ve kısa süreli evlilik geçiren kadını ölüm yardımından mahrum bırakma hakkı tanımıştır.

Ülke mevzuatında ölüm yardımları 5510 sayılı Kanununun 32 ila 37'nci maddelerinde düzenlenmiştir. Ölüm yardımlarından gerekli şartları taşıyan eş, çocuk, anne ve baba yararlanmaktadır. Bu yardımlardan geride kalan eş, çocuklar, anne ve baba yararlanmaktadır. Yardımların içeriği ölüm aylığı bağlanması, ölüm toptan ödemesi yapılması, aylık almakta olan kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi ve ölen sigortalı için cenaze ödeneği verilmesi olarak sayılmıştır. 5510 sayılı Kanununun m.5/1(a), (b), (e) bentleri hariç çalışması ya da farklı bir ülkenin mevzuatına bağlı olarak çalışmama veya sigortalı olması sebebi ile gelir ödenmemiş olması ölüm aylığı alabilmek için gerekli olan şartlardır. Çocuklara %25 oranında ölüm gelir ödenir. Ölen sigortalının kızının evli olması durumunda maaş bağlanmaz, bağlandı ise kesilir. Çalışma gücünü en az %60 kaybeden çocuk için medeni durum, öğrencilik, yaş şartı aranmaz. Erkek çocuk öğrenim görmüyor ise 18 yaşına kadar maaş alır. Lise düzeyinde 20, üniversite ve sonrası için 25 yaş sınırı vardır (Tuncay ve Emekçi,2012:426). Yaşlılık yardımlarından yararlanmak için hizmet akdine bağlı çalışanlardan 900 gün sigortalılık süresi aranmaktadır.

102 sayılı sözleşme ölüm yardımlarının hak sahiplerine verilmesi noktasında üye ülkelere birçok durumda mahrum bırakma hakkı tanımıştır. Türkiye'de de bu istisnaların önemli bir kısmı uygulanmaktadır. Ülke mevzuatına göre belli bir yaşa gelen erkek çocuğun, evlenmesi durumunda kız çocuğu ve eşin ölüm yardımları kesilmektedir. Ayrıca ölüm yardımına hak kazanan kişilerin çalışması durumunda da aylığı ya tamamen kesilmekte ya da belli oranda azaltılmaktadır. Emekli aylığı alan eşin ölüm yardımında da kesintiler yapılmakta hak ettiği ölüm aylığının yüzde ellisi ilgili kişiye bağlanmaktadır.

3. SONUÇ

102 sayılı ILO sözleşmesi gerek Türkiye gerek diğer üye ülkelerinin sosyal güvenlik sisteminin oluşmasına temel olan en kapsamlı sözleşmedir. Sözleşmenin kabul edilmesinin üzerinden yaklaşık 70 yıl geçmesine rağmen halen etkinliğini korumakta ve sosyal güvenlik açısından ülkelere bir rehber olmaktadır. Türkiye sosyal güvenlik mevzuatını bu sözleşmeye göre şekillendirse de uygulama açısından önemli eksiklikler bulunmaktadır. Sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanması için çözülmesi gereken en önemli sorun kayıt dışı istihdamdır. Sözleşmeyi esas alarak ülke mevzuatında çalışanlara birçok yardım hakkı sağlanacağı mevzuatta belirtilse de kayıt dışında çalışanlar bu hakların hiçbirinden yararlanamamaktadır. Bu durum çalışanların toplumsal sağlık açısından riskli bir şekilde çalışmaya devam etmesine, gelir kaybına uğramasına ve toplumsal aile yapısının bozulmasına kadar toplumu etkileyecek birçok sorunun karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye'de sözleşmede belirtilen dokuz sosyal yardımın sekizinin verilmesinden daha önemlisi çalışanların kaçının bu yardımlardan yararlandığı olmalıdır. Bunun içinde etkin denetimlerle kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Çelik, H.(2019). Aile Sigortası. SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü) Dergisi, (52), 58.
- Ersel, B. (1999). *Türkiye'de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası*. İstanbul: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Güzel, A., Okur A.R. ve Caniklioğlu N. (2016). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.
- Karabayır İ.(2019). *ILO temel sosyal güvenlik standartları kapsamında aile yardımlarının Türk sosyal güvenlik sistemine entegrasyonu: AB araştırmalı öneriler*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sakarya.
- Steck, P. (2009). *Addressing changes in family structures: Adapting family policies to global changes in family life*,(Technical Seminar Report on Family Policies), Uruguay. P,s.14
- Şentürk, F. (2015). Türkiye İçin Bir Aile Sigortası Model Önerisi. *Sosyal Güvençe Dergisi*, (9), 102-139

- Özdemir, M. Ç. ve Karabayır İ. (2019). Sosyal Güvenlik'te Uluslararası Çalışma Standardı Olarak Almanya'da Aile Yardımları. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1),91-113
- Tuncay, A. Ve Can-Ekmekçi, Ö. (2012). *Sosyal Güvenlik Hukukunun Esasları*. 1.Baskı, İstanbul: Legal Yayınevi.
- Selvi, M. (2014). *Uluslararası Kuruluşların Türkiye' deki Sosyal Güvenlik Mevzuatının Oluşmasındaki Etkileri*, Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- International Labour Organization [ILO]. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_746404.pdf, Erişim: 15.01.2022